

פרשת וארא

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד שבט תשע"ז • גליון 182

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

מוקדש לעילוי נשמת מרת חמותי הרבנית רג'ין בת מזל עטייה זצ"ל

לימוד המהות לפני הכלים

כדי להיות מחנך צריך להיות תחילה מלא ברוח ה'

ראשי נרקים:

משה רבנו מתמנה להושיע את ישראל ◊ משה רבנו עדיין מהסס ◊ קושי טכני או קושי מהותי ◊ למשה רבנו יש רעיון גאוני ◊ אהרון מדבר לבדו או שהוא ומשה מדברים יחדיו ◊ מקומו של הדיבור בשליחות הגאולה ◊ הפרדת ההוראה מכשרון הנאום ◊ כשיש מהות ניתן להשתמש גם בכלים ◊ לסחוף בלי אומר ובלי דברים

מקורות עיקריים:

רש"ר הירש שמות ד, טו ◊ סוטה מע"א ◊ אגרות הראיה ח"א איגרת לב

משה רבנו מתמנה להושיע את ישראל

במעמד הסנה שבפרשה הקודמת נפגשנו עם גילוי השכינה הראשון למשה רבנו ומינויו למנהיגם ומושיעם של ישראל, וכך נאמר שם:

"וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ לִהְיוֹת מִדִּין וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחֵר מִמִּדְבַּר וַיָּבֵא אֶל הַר אֱלֹקִים חֲרָבָה: וַיֵּרָא מֵלֶאדָּה ה' אֵלָיו בְּלִבְתַּי אֲשֶׁר מֵתוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינְנוֹ אֶפְלָ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמְּרֹאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה"¹.

משה רבנו רועה את צאן יתרו, ובדרכו הוא מזהה מראה לא שיגרת, לפניו סנה בוער באש, ובאורח פלא הסנה נשאר דשן ורענן, ועליו וגזעו לא נחרכים מפני האש. משה רבנו סר מדרכו ומבקש לראות מה פשר הדבר, וזוכה לגילוי שכינה.

"וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרֹאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹקִים מֵתוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הַנְּנִי... וַיֹּאמֶר ה' רָאה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עָמִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת צַעֲקָתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשָׁיו כִּי דַעְתִּי אֶת מַכְאֲבָיו: וְאֶרְדָּ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וְלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאֶרֶץ הַהִוא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנָעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי

¹ שמות ג, א-ג.

וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם: ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים".²

מדובר בהצעה מאוד מפתה. היום, בעידן ה'פריימריז', יש הרבה מתנדבים שהיו קופצים על המציאה. להנהיג את העם בלי השקעות של פריימריז ובלי בחירות, זו ממש זכייה בפייס! אבל משה רבנו לא קופץ על המציאה.

"ויאמר משה אל האלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים".³

התגובה הראשונה של משה למשמע דבר ה', היא: 'מי אנכי', מי אני ומה אני, וכי ראוי אני לתפקיד נכבד כזה? האם מסוגל אני למלא את התפקיד יותר טוב מאחרים?

וה' משיב לו:

"ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על החר הזה".⁴

משה רבנו מתחיל לקבל על עצמו את הדין, ושואל:

"ויאמר משה אל האלקים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתיה להם אלקי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם".⁵

וה' משיב לו:

"ויאמר אלקים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר זה תאמר לבני ישראל אהיה אלקי שלחני אליכם: ויאמר עוד אלקים אל משה זה תאמר אל בני ישראל ה' אלקי אבותיכם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר".⁶

משה רבנו עדיין מהסס

בפסוקים הבאים מצווה ה' את משה לאסוף את זקני ישראל ולבשר להם את בשורת הגאולה, ואחר כך לעמוד לפני פרעה וכו'. הקב"ה מדריך את משה ופורש לפניו את השלבים השונים של תהליך גאולת ישראל. שאלת התפקיד כבר איננה שאלה, הקב"ה כבר מדבר על מה שכלול בתפקיד, ומצווה את משה מה לעשות ומה לדבר. מי שקורא את דבר ה' בטוח שמשה רבנו כבר עמוק בתוך השליחות, אבל משה רבנו עדיין מהסס.

"ויען משה ויהן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך ה'".⁷

אבל גם מסוכה זו לא מעכבת את שליחות הגאולה, וכדי להניח את דעתו של משה, נותן לו ה' שלושה מופתים שיוכיחו את אמיתת דבריו.

² שמות ג, ד-י.

³ שמות ג, יא.

⁴ שמות ג, יב.

⁵ שמות ג, יג.

⁶ שמות ג, יד-טו.

⁷ שמות ד, א.

קושי טכני או קושי מהותי

מכאן אנו מגיעים לשני החלקים האחרונים בדו שיח שמתנהל בין משה רבנו לריבונו של עולם, ודומה שחלקים אלה משליכים על כל אישיותו של משה רבנו ועל כל מהלך גאולתו. וכך נאמר:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֹשׁ גַּם מֵאֵז דְּבָרְךָ אֶל עֲבָדְךָ כִּי כָבֵד פֶּה וְכַבֵּד לְשׁוֹן אֲנֹכִי".⁸

אנו נמצאים בסירוב הרביעי של משה, וכעת מדובר בעיכוב טכני, למשה יש בעיה בדיבור, הוא מגמגם, וכדי להנהיג אומה דרוש אדם שמסוגל לנאום נאום חוצב להבות ולסחוף אחריו את הציבור.

עד עכשיו הסירובים נבעו מטעמים מהותיים, תחילה משה רבנו מהסס אם הוא ראוי לתפקיד, אחר כך הוא שואל מה עליו לומר לעם, "וְאָמְרוּ לִי מָה שָׁמוּ מָה אָמַר אֱלֹהִים"⁹, ואחר כך הוא מבקש להבטיח את אמון העם, "וְהָן לֹא יֶאֱמִינוּ לִי". והנה כעת מעורר משה רבנו קושי טכני, יש לו הפרעת דיבור, והדבר יפגע בתדמית הראשונית.

כך נראים הדברים בהבנה הפשוטה, אך נראה שיש כאן עומק גדול יותר, משה רבנו לא מדבר רק על קושי טכני שמונע ממנו להנהיג את ישראל, אלא על קושי מהותי, הוא לא איש של דיבורים, הוא איש של הקשבה וראיה, יש לו רגישות לסבל של אחרים ולכן כשהוא יוצא משערי הארמון הוא רואה בסבלות אחיו, אבל בתחום הדיבור יש רבים וטובים שיעשו את המלאכה טוב ממנו. ותשובת ה':

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם אוּ מִי יְשׁוּם אֶלֶם אוּ חֲרָשׁ אוּ פֶקֶח אוּ עוֹר הֲלֹא אֲנֹכִי ה': וְעַתָּה לָךְ וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר".¹⁰

מבחינה ביולוגית ניתן לפתור את הבעיה בקלות, מי ששם פה לאדם ידאג לכך, 'הפה שאסר הוא הפה שיתיר'. ואם הקושי הוא מהותי, גם לכך יש פתרון, הקב"ה יצוק את התוכן והסגנון הנדרשים לתוך פיו.

למשה רבנו יש רעיון גאוני

משה רבנו שומע את דבר ה', ועדיין לא נחה דעתו, עדיין יש טענה בפיו:

"וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח".¹¹

למשה רבנו יש רעיון גאוני, הוא מכיר באופן אישי אדם שהוא גם צדיק וגם תלמיד חכם, בעל אישיות ובעל מידות תרומיות, אדם שעומד בכל תנאי הסף שנדרשים כדי לגשת למכרז על תפקיד 'מושיעם של ישראל'. מי זה? זה אהרן האח הגדול.

וה' משיב לו בחרון אף:

"וַיַּחַר אֵף ה' בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְרֵן אַחִיךָ הֲלוֹי יְדַעְתִּי כִּי דָבָר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה הוּא יֵצֵא לְקִרְאָתְךָ וְרָאָךְ וְשָׂמַח בְּלִבְךָ".¹²

⁸ שמות ד, י.

⁹ שמות ג, יג.

¹⁰ שמות ד, יא-יב.

¹¹ שמות ד, יג.

¹² שמות ד, יד.

אני יודע שאהרן אחיך מדבר טוב יותר, הלוא כל מהותו זה הדיבור, הוא הולך מאדם לאדם ומבית לבית ומשכין שלום, הוא יודע לסדר את הדברים באופן שיתקבלו אצל שומעיו, ולדורות עולם אנו מצווים להמשיך את דרכו ולהיות תלמידיו, "הוי מתלמידיו של אהרן"¹³. אבל כדי להנהיג את ישראל, הקומה החשובה ביותר היא קומת התוכן והמהות, ומבחינה זו משה רבנו מתאים יותר, לכן משה נבחר להיות זה שיוצק את התוכן והמהות, ואהרן יהיה לו לפה.

"וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים וְשָׁמַת אֶת הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנְכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְעִם פִּיהוּ וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: וְדָבַר הוּא לְךָ אֶל הָעָם וְהָיָה הוּא יְהִי לְךָ לִפְהָ וְאֶתְהָ תְהִי לּוֹ לְאֱלֹהִים".

אהרן מדבר לבדו או שהוא ומשה מדברים יחדיו

בתחילת השליחות, כשמשה רבנו מבשר לעם לראשונה את בשורת הגאולה, באמת אהרן הוא המדבר, "וַיְדַבֵּר אֶהָרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה"¹⁴. אבל אחר כך, כשמשה ואהרן עומדים לפני פרעה, נאמר:

"וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאֶהָרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲהוּ"¹⁵.

היינו מצפים שאהרן ידבר לבדו, הלוא משה רבנו הוא 'כבוד פה וכבוד לשון', וכשמדברים עם פרעה מלך מצרים, ראש המעצמה הבין לאומית, דרושה נציגות רשמית, זה לא מכובד למוד בפני אדם נכבד כזה ולגמגם. והנה למרבה הפלא, דווקא עכשיו משה ואהרן מדברים ביחד.

מקומו של הדיבור בשליחות הגאולה

בפסוקים הבאים פרעה מסרב ומכביד את השעבוד, ומשה רבנו קובל על מצב העם. בזה מסתיימת פרשת שמות, ופרשת וארא נפתחת בהבטחות הגאולה.

העם הנתון בעבודת פרך קשה, מתקשה לקבל את בשורת הגאולה, ומשה רבנו מצווה לשוב ולעמוד בפני פרעה.

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: בֹּא דַבֵּר אֶל פְּרַעֲהוּ מִלֶּךְ מִצְרָיִם וַיִּשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פְרַעֲהוּ וְאֲנִי עֶרְל שְׁפִתַיִם"¹⁶.

נדמה היה שנמצא פתרון להפרעת הדיבור שהועלתה כטענה במעמד הסנה, והנה משה רבנו שב ומעורר את אותה הטענה, וכעבור פסוקים ספורים, לאחר ייחוס בני ראובן שמעון ולוי, נאמר:

"הוּא אֶהָרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל צְבָאָתָם: הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל פְּרַעֲהוּ מִלֶּךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאֶהָרֹן"¹⁷.

ומיד לאחר מכן מתעוררת טענה זו בשלישית.

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' הֵן אֲנִי עֶרְל שְׁפִתַיִם וְאִיךָ יִשְׁמַע אֵלַי פְּרַעֲהוּ"¹⁸.

¹³ אבות פ"א, מ"ב.

¹⁴ שמות ד, ל.

¹⁵ שמות ה, א.

¹⁶ שמות ו, י"ב.

¹⁷ שמות ו, כו-כז.

וה' משיב לו:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאֵה נִתְתִּיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה וְאַהֲרֹן אַחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאָךְ: אֶתְּהָ תְדַבֵּר אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶנָּה וְאַהֲרֹן אַחִיךָ יְדַבֵּר אֶל פָּרְעָה וְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם".¹⁸

אתה תהיה בעל הכוח ואהרן אחיך יהיה הנביא. המילה 'נביא' רומזת לביטוי 'ניב שפתיים', "בוֹרָא נִיב שְׁפָתַיִם שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וְלְקָרוֹב אָמַר ה' וּרְפֹאֲתֵי".²⁰ הנביא שייך לדיבור, הוא לא יכול לשתוק, ואם הוא שותק וכובש את נבואתו, אז הוא חייב מיתה בידי שמים.²¹ מהותו של הנביא היא לדבר, למלל, להביא את דבר ה'. באופן פשוט לא יכולה להיות מציאות כזו שנביא שותק, קיים בתוכו דחף אלקי להוציא החוצה את דבר ה', כפי שמצינו, להבדיל בין טהור לטמא, אצל בלעם בן בעור שמתאמץ לכל הפחות שלא לדבר את ישראל, אך שטף הדיבור יוצא מאליו, "וַיֵּעַן וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶת אֲשֶׁר יִשִּׁים ה' בְּפִי אֶתוֹ אֶשְׁמַר לְדַבְּרִי".²²

סוגיית הדיבור תופסת מקום מאוד משמעותי בשליחות הגאולה, ומצד שני ישנו דגש חוזר ונשנה, המלמד שדווקא משה רבנו לא שייך באופן טבעי לתכונת הדיבור.

הפרדת ההוראה מכישרון הנאום

כדי לעמוד על משמעות הדברים, נבקש תחילה לראות את דברי רבי שמשון בן רפאל הירש²³, הרש"ר הירש²⁴, שכתב:

"אנו מבחינים כאן, בהקדמת בניינו הרוחני של עמנו, בתופעה מיוחדת במינה, אשר מאז קנתה לה שביתה בקרבנו. הכוונה ל'הפרדת ההוראה מכישרון הנאום'.

משה לא נתן דעתו לדיבורו הלקוי, עד שלא רמזה השליחות פעמיים ל'קול האותות'. הבין משה כי לפניו משימה של הדיבור הנמלץ, וזו היתה, כך הוא חש, למעלה מכוחו".

¹⁸ שמות ו, ל.

¹⁹ שמות ז, א-ב.

²⁰ ישעיה נז, יט.

²¹ ראה סנהדרין פט ע"א.

²² במדבר כג, יב.

²³ הרב שמשון בן רפאל הירש (רש"ר הירש) (גרמניה), התקס"ח-התרמ"ט - מהבולטים שבמנהיגי היהדות באירופה ומחשובי פרשני המקרא האחרונים. אבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". בילדותו למד תורה מפי סבו ואביו. בהמשך אחת מהדמויות שהשפיעו עליו מאוד, היה הרב יצחק ברנייס, רבה של המבורג. בגיל עשרים נסע אל ישיבתו של רבי יעקב עטלינגר, בעל ה"ערוך לנר", ולאחר שנתיים וחצי בלבד של לימודים קיבל ממנו היתר הוראה. עם פרישת רבה של דוכסות אולדנבורג, נתמנה הרש"ר הירש בהמלצתו למחליפו והוא רק בן עשרים ושתיים. בתקופה זו התפלמס בחריפות עם מנהיגים רפורמים, וכן עם שונאי תנ"ך נוצריים, וחיבר את ספרו "חורב" על הסברת טעמי המצוות ומיון לסוגיהן. קודם לכן פרסם חוברת בשם "אגרות צפון". בשנת התר"א מונה לרבם של שני המחוזות המערביים של ממלכת הנובר, אוריך ואוסנאבריק, ועבר להתגורר באמדה. שם המשיך בפעילותו הפולמוסית נגד הרפורמה תחת הסיסמה "האמת מתקיימת. השקר לא מתקיים", וכן הרבה לעסוק בחינוך ובגמילות חסדים. כעבור שש שנים נקרא לכהן כרבה הראשי של מורביה, משרה שלא היתה לה מקבילה באירופה מבחינת הסמכויות שניתנו לנושא בה. ממקום מושבו בניקלשבורג היה אחראי על חמישים ושתיים קהילות. בשנת התרי"א החליט לנטוש רבנות חשובה זו לטובת קהילת פרנקפורט, שם הקים בית ספר תיכון בו שולבו לימודי חול ולימודי קודש - "תורה עם דרך ארץ". בפרנקפורט חיבר הרב הירש את פירושו לתורה, לסידור התפילה ולספר תהלים. בתקופה זו עמד בראש המערכה להפרדת הקהילה האורתודוקסית מהקהילה הכללית, שנטתה לרפורמיות. הרב הירש התנגד נחרצות לראשוני חובת ציון ולרעיון החדש של הלאומיות היהודית כמטרה לגאולת העם, אף בצביונה הדתי.

²⁴ רש"ר הירש שמות ד, טו.

בפסוקי האותות נאמר "והיה אם לא יאמינו..."²⁵, ומשה רבנו מבין שה'קול' תופס מקום מרכזי בשליחות הגאולה, לכן הוא מעלה את קושי הדיבור שלו כגורם מפריע.

"נראה כי מתחילה היה למילה, האמורה בשירות התורה, תפקיד כפול:

(1) ניסוח מדויק, שלם ונאמן של התוכן.

(2) קירוב תוכן זה לעם באופן שיישמע, יובן ויאומץ".

כוח הדיבור נמדד בראש ובראשונה בתוכנו ובניסוח המדויק והאמין שבו הוא מועבר. על גבי זה יש לבנות קומה נוספת שמסוגלת לפתח את הדברים כך שאנשים יקשיבו ויימשכו אחרי הרעיונות הגדולים שנאמרים.

לאורך הדורות היו תלמידי חכמים מופלגים שהיו גאונים עצומים, אבל הם לא ניחנו בכישרון רטורי ולא הצליחו לסחוף אחריהם קהלים גדולים.

"גם חז"ל, ממלאי מקומם הנאמנים של משה ואהרן, הפרידו לחלוטין בין שני תפקידים אלה. מצד אחד היה החכם, שתפקידו היה לנסח בדייקנות ובנאמנות את הדין, ההלכה, את תוכן החוקים בטהרתם, וללטש את המושגים למען יושגו על ידי השכל. ועל ידו היה המתורגמן, שתפקידו להביא בפני העם את תוכן ההלכות, שנמסרו מפי החכם, בהרצאה קלה ומבארת, שתקרב ותחדיר את הדברים אל לב העם. מקביל לכך היחס בין 'שמעתא', תוכן החוק הברור, המוגדר במושגים בקפדנות, ו'אגדתא', ההרצאה, שתפקידה לרכוש את לב המאזינים, למען יבינו וימלאו את המשימות, שהוטלו עליהם במצוות התורה".

החכם לומד כל דבר לעומק, הוא מנתח את הסוגיה וחודר עד הנקודה הפנימית של כל דבר. לעומתו יש אנשים שתפקידם להיות מעין מתורגמנים, עליהם לקחת את התכנים הגדולים ולנסות להגיש אותם לפני הציבוריות הישראלית באופן שהדברים ישמעו.

עולם הלמדנות איננו עולם להמונים, הגמרא²⁶ מספרת על שני גדולי הדור, רבי אבהו ורבי חייא בר אבא, שנקלעו לאיזה מקום ונתכבדו לשאת דרשה לרבים. רבי אבהו דרש בדברי אגדה ורבי אבא דרש בדברי הלכה, והציבור הצביע ברגליו והעדיף את דרשתו של רבי אבהו שהיתה בדברי אגדה.

חלשה דעתו של רבי חייא בר אבא, וכדי להפיס את דעתו, משל לו רבי אבהו משל: הדבר דומה לשני בני אדם, האחד מוכר אבנים טובות והשני מוכר מיני סידקית שמחירם זול. דרך העולם היא, שאנשים מעדיפים לקנות אצל מי שמוכר דברים זולים, ולכן גם כעת, העובדה שאנשים בחרו לשמוע דווקא את דרשתי איננה בשל חשיבות דברי, אלא אדרבא מפני שזולים הם.

ממשיך הרש"ר הירש:

"חלוקת תפקידי הדיבור, כפי שתוארה בזה, חשיבות גדולה לה למסירה הנאמנה והטהורה של תורת ה'. הרוצה לרכוש לבבות למען האמת, אל יסתפק בפיתוח התוכן הנלמד גרידא. עליו להתחשב ברמת השכלתם של אלה, אשר את לבבם יבקש לרכוש, ואת עיניהם להאיר. עליו למצוא קשר למושגים, לדעות ולהשקפות, למשאלות ולשאיפות, הרווחים ביניהם. המצוי יהיה לו למוצא, וממנו יחל לפתח את הרצוי. כזה תפקידו של אהרן, תפקיד המתורגמן. דרושה לו סגולת הדיבור הנלבב. לדבר, פירושו לתאר בצורה ברורה ומובנת, כדי שאמת מסוימת תיוודע, ואילו הדיבור הנמלץ והנלהב מטרתו לקחת את לב המאזין בדברים ולהביאו לא רק לידי ידיעה, אלא גם

²⁵ שמות ד, ח.

²⁶ סוטה מ ע"א.

לידי הודאה. אולם הנואם הנמלץ על נקלה יסתכן. בהסתגלו לדרכי מחשבתם של קהל שומעיו עלול הוא לגרור שמץ מהן אל תחום האמת, אותה ביקש לבשר, כדי להתאימה לטעמם. או יעקוף את חומרתה, או יעכיר את טהרתה ביסודות זרים, או ישלים עם פשרות, כדי להקל על קבלתה. ולא פחותה הסכנה, שירבה במלים וימעט בתוכן.

תקופה, המעמידה את ה'כשרון לנאום' כמבחן ל'גבר כהלכתו', היתה במצב פחות עלוב, לו הבדילה כדרך אבותינו בין תכונת החכמה וכשרון הנאום, אשר רק לעיתים רחוקות יימצאו במידה שווה במקום אחד. לו החליטה ליישם עקרון ההבדלה גם בבחירת מנהיגיה, או אז עמדו בראש קהילותינו רק חכמים, ולו גם יהיו 'כבדי פה וכבדי לשון'.

מצד אחד לא מספיק להיות נואם בחסד, צריך גם את הצד הלמדני שמוקדש בעיקר לתוכן, ומצד שני התוכן כשהוא לבדו, גם איננו מספיק. כשאדם מדבר בציבור, עליו להתחשב ברמת ההשכלה של הציבור. זה היה כוחו של אהרן, להיות קשור ומחובר לציבוריות הישראלית, הוא ידע להסתכל בעיני הציבור ולהבחין אם הם מבינים אותו לא, היתה בו רגישות לכל אדם ואדם מישראל. מנגד עומדת דמותו של משה רבנו, שמפגישה אותנו עם העומק של התורה, "אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו, כבר נאמר למשה בסיני"²⁷.

נואם גדול עלול להתעסק יתר על המידה במליצות ורטוריקות, ולאבד את המהות. בסופו של דבר מתברר שהנאום רב הרושם שלו, הוא למעשה גיבובי מילים חסרות תוכן ומשמעות. לא פעם קורה שנואמים מוכשרים הולכים שבי אחרי ציבור השומעים ובמקום להשמיע את מה שהם מאמינים בו, הם משמיעים את מה שהציבור רוצה לשמוע. תופעה זו, יש בה קלקול גדול, היא מעכירה את טהרת האמת ומשלימה עם הפשרנות הציבורית כדי שהדברים יתקבלו.

עם ישראל זקוק לאנשי רוח ולא לדברנים. תורת הנאום היא כלי חשוב, אבל בראש ובראשונה דרושה המהות, ולתפקיד זה נדרש משה רבנו. לצידו דרוש גם 'מתורגמן', אדם שישיכל לנסח את האמת של "משה אמת ותורתו אמת" באותה חדות ובאותו עומק, שמהם הדברים נובעים. אהרן לא מחפש את הניסוח שהציבור רוצה לשמוע, אלא את הניסוח שהציבור צריך לשמוע כדי להתרומם, שהדברים יכנסו ללבבות ויפעלו את פעולתם.

כשיש מהות ניתן להשתמש גם בכלים

ב"אגרות הראיה"²⁸ ישנה איגרת ששלח מרן הרב קוק לבנו יחידו פחות משנתיים לאחר שעלה לארץ ישראל ושימש כרבם של יפו והמושבות, וכבר אז ניכרת השקפתו המיוחדת של הרב על דור של גאולה, וכך כותב הרב:

"בני יקירי ומחמד נפשי ולבבי שליט"א, שמחתני בדבריך הנעימים ונחמדים, ולוא לא הייתי מוטרד כעת הרבה היה ראוי להאריך בכל דבריך הקצרים, להראותך הניסיון איך מרחיבים רעיונות נכונים מעמק הנפש הישרה, לאפוקי מאותם הסוברים שכל השלמות תלויה בלעיטה של כמה וכמה שפות".

כדי לבנות את שלמות החיים אנו נדרשים לקחת רעיונות נכונים, להרחיב אותם ולתת להם ביטוי ממשי, ולא להסתפק בכלים שונים ומשונים, כמו ריבוי שפות, כלים דידיקטיים, וכדומה.

²⁷ ירושלמי פאה פ"ב, ה"ד.

²⁸ אגרות הראיה ח"א איגרת לב.

"ההכרה האמיתית היא מתבררת לאדם לפי אותה המידה שהוא עומד על יסוד היושר הפנימי שלו, שאדם מישראל ימצא אותו לפי אותה המידה, שאורה של תורה במעשה ובעיון התרחבה בלבבו, ולפי הערך שהמידות הטובות נקבעו עמוק בנפשו, ואז ממילא יהיה מלא ענג ונועם מזיו עליון, ועל ה' ועל טובו יתענג בשבע שמחות, בשלוות השקט וחדווה פנימית, מלאה בטחון ועצמה. 'ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'". וכשהיסוד הפנימי הוא ממולא בלשד חיי אמת וצדק, אז כל מה שמתלקט אל קרבו מן החוץ מיד מתברר, והחלקים הרעים, שהם כמו סיגים, נדחים בתוקף כוח החיים הפנימיים, ונשאר הזך והטהור, הנלקט מכל דבר ועניין, שהוא נמצא אפילו בעמקי החושך, שאי אפשר כלל שלא יאירו גם שמה. איזה ניצוצי אורה. 'שאלו ואבדון נגד ה' אף כי לבות בני אדם' (משלי טו, יא)".

אדם שהוא גדוש ומלא, הוא מסוגל לקלוט רשמים מבחוץ וזה עוזר לו, אבל מי שמתרכז רק בטכניקות, כשהוא נדרש להביא לידי ביטוי את התכנים שבהם עסק, אז מה שיוצא החוצה, זו הריקנות שבו.

"אמנם מפני שהאדם ראוי שישתוקק להיטיב מטובו ולזולתו, לעמו ולכלל האדם כפי היכולת, מצד ההשפעה ודאי כל מה שיתוסף לו יד ושם בשפות וסגנונים שונים ירבה כוח. הסברתו והשפעתו, וכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נתחלק לשבעים לשון, 'ה' אלקים יתן אמר המבשרות צבא רב' (שבת פח ע"ב)".

אדם שרוצה להשפיע ולהיטיב, שולחים אותו ללמוד סגנונות ושפות, כדי שיוכל לדבר ולסחוף אחריו, ובאמת יש לזה מקום, חשוב להשקיע בטכניקות, בפיתוח הכישרון רטורי. ממשך הרב:

"אבל מי שחושב, שעל חשבון הבירור השכלי, שהוא היסוד העצמי, יכניס את ההשלמה הבלשנית, עד שממנה יבנה. בנין לאומה ולאדם, הרי זה ממעט את הדמות השכלית ממטבע שלו. והשם הוא, התחלת הלשון, 'ויקרא האדם שמות', והנפילים, שנפלו ושהפילו את העולם, 'המה הגיבורים אשר מעולם אנשי השם' (מדרש), שהביאו שממון לעולם. 'אשר אמרו ללשונו נגביר, שפתינו אתנו, מי אדון לנו' (שם). ורוח ה' למלא את כל מחשכי העולם אורה הופיעה על בחיר המין האנושי, שקרא את עצמו 'ערל שפתים', 'כבד פה וכבד לשון'.

וכן הדבר הולך גם כן בדור היותר מאוחר, במי שמתדבק לשתות ממים הנאמנים, שמשם יצא אדון הנביאים, 'כי מן המים משיתיהו'. ולא במי שהוא חמוש בכלי נשק כבדים או צריכים להכות את הפלשתי הערל - ערל בשר או ערל לב - המחרף מערכות אלקים חיים ומערכות ישראל, כי לפעמים יאמר דוד הקטן 'כי לא נסיתי באלה', כשירצה שאלו להלביש אותו מדיו, כי אם בחמישה חלוקי אבנים מן הנחל, שמשמם בילקוט הרועים, בקלע ובאבן, חמישה חומשי תורה וחמש תיבות, 'שמע ישראל ה' אלקינו ה', שהם מתכנסים בתיבת 'אחד' על ידי הרועים, המתלקטים כולם בכל דור ודור, לבאר ולהסביר עומק חכמת דעת ה' אחד ואורה של תורה, בצירוף קטן של סגנון נהוג בתכסיסי מלחמה, כקלע ואבן, אף על פי שאינו דומה כלל לקובע נחושת ושירון קשקשים של גלית, לא לחרבו ולא לעץ חניתו, שהוא כמנור אורגים, ולא לחוצפתו של נושא הצינה שלפניו, מכל מקום הלא הוא בא בחרב ובחנית, ודוד בא אליו בשם ה' אלקי מערכות ישראל אשר חרף, על כן תטבע האבן במצחת הנחושת של מצח אישה זונה, ואחר כך תהי גם חרבו של גלית ביד דוד (תוכן רמזים מתיקוני זוהר)".

כשדוד המלך ניצב מול הענק הפלשתי, הוא לא בא לפניו בכלי מלחמה חדישים ומתוחכמים, הוא בא לפניו בשם ה' אלקי ישראל. ניצחון המערכה איננו בכלים אלא ברוח ה'. דוד המלך לוקח אתו ילקוט רועים וחמישה חלוקי נחל, ועם זה הוא יוצא למערכה מול גוליית, עם זה הוא מייצג את כוחה של האומה הישראלית כולה. כשרוח ה' מלווה את ישראל הם מסוגלים להכריע את הקרב גם עם פרימוסים ופיפריים. באותם חמישה חלוקי נחל נושא אתו דוד רמזים עמוקים, חמישה חומשי תורה וחמש תיבות של 'שמע'

וכו', ומתוך כך בסופו של דבר הוא נוטל את חרבו של גוליית, את אותו כלי מלחמה שעד עתה מקומו נפקד, ומסיים את המלאכה. כשיש מהות, כשיש תורה וקבלת עול מלכות שמים, ניתן לאחוז בחרב ולהכריע את המערכה.

מסיים הרב את איגרתו ואומר:

"והדוגמא נוהגת מאד בדור זה של עיקבא דמשיחא, אשר חרפו אויבך ה' אשר חרפו עקבות משיחך, ברוך ה' לעולם אמן ואמן".

לסחוף בלי אומר ובלי דברים

הדברים נכונים גם בעולם החינוך, פעמים רבות אנו נותנים משקל רב לכריזמה וליכולות הרטוריות, וממעטים במשקלן של תכונות מהותיות, כמו: חריצות, נחישות, רגישות והתמדה. מחנך טוב, זה לא מחנך שיודע לדבר, אלא מחנך שהעולם הפנימי שלו כל כך עשיר, עד שהוא מצליח לסחוף אחריו גם בלי אומר ובלי דברים. משה רבנו הוא איש של תורה, הוא לא איש דברים, ולכן הוא נבחר להיות מושיעם של ישראל.

מחנך שהעולם הפנימי שלו הוא דל, הוא יכול לדבר הרבה, אבל למילים שלו תהיה השפעה מזערית. אם ננסה לחשוב מי הן הדמויות שעיצבו את אישיותנו, נגלה שההשפעה המשמעותית ביותר באה מאנשים שאישיותם היתה מלאה בתוכן, בעדינות, באצילות ובמידות טובות, ולא בכישרונות חיצוניים. לפעמים זה הגבאי של בית הכנסת, ולפעמים זה יהודי פשוט שיש לו אמת פנימית מלאה ביראת ה' ובאהבת ה'.

יחסי הכוחות שבין משה רבנו לאהרן הכהן, מלמדים אותנו מהם סדרי העדיפויות במבנה המנהיגות בישראל, וכיצד צריכה להיראות דמותו של מחנך בישראל. כל אדם שרוצה שדבריו יתקבלו על לב שומעיו, עליו לעסוק בראש ובראשונה בתוכן ובמהות ולגדל את הרוח, ורק אחר כך לחפש את הכלים המתאימים.